

ประสิทธิผลการขับเคลื่อนโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข ตามแนวทาง 5ส ของวัดในอำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์

The Effectiveness of Driving Wat (temple), Pracha (people), Rat (State) for
Happiness Creation Project according to the “5s” of the Temples in
Krok Phra District, Nakhon Sawan Province

พระมหาพวงศกร ฐิตญาโณ (มะลิลา)¹ พระครูนิวิฐติลขันธ² และพระราชารัตนเวที³
Phramaha Phongsakon Titayano (Malila), Phrakhrunivitsinlakhon and
Phrarachrattanavedhi (Prasert Jotidhammo)

Received: November 6, 2020

Revised: January 31, 2021

Accepted: February 3, 2021

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหลักอปริหานิยธรรม 7 และการมีส่วนร่วมกับการขับเคลื่อนตามแนว 5ส และ 2) นำเสนอแนวทางในการพัฒนา ประสิทธิผลการขับเคลื่อนโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข ตามแนวทาง 5ส ในอำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ ออกแบบการวิจัยแบบผสานวิธีโดยการแจกแบบสอบถามที่มีค่าความเชื่อมั่น .963 กับกลุ่มตัวอย่างที่ได้จากการเลือกแบบเจาะจง ออกเป็น 3 กลุ่มดังนี้ พระภิกษุ 100 รูป ข้าราชการ พนักงาน เจ้าหน้าที่ 100 คน และประชาชนทั่วไป 200 คน จากประชากร จำนวน 35,451 รูปหรือคน สถิติที่ใช้ในการวิจัย คือ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน และการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ได้จากการเลือกแบบเจาะจง จำนวน 20 รูปหรือคน ใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนา ผลการวิจัย พบว่า 1) ความสัมพันธ์ระหว่างหลักอปริหานิยธรรมและหลักการมีส่วนร่วมกับหลักทฤษฎี 5ส ในการขับเคลื่อนโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข ตามแนวทาง 5ส ในอำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ มีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับสูงมาก (Pearson Correlation (r) = 0.912**) และ 2) แนวทางการพัฒนา ประสิทธิผลการขับเคลื่อนโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขตามแนวทาง 5ส ในอำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ ควรดำเนินงานดังนี้ 1) ด้านสะสาง ควรมีการขจัดส่วนเกิน และ

¹ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดนครสวรรค์; Nakhon Sawan Provincial Office of Buddhism

²⁻³ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย; Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding author, e-mail: Panzer82664@gmail.com, Tel. 086-0006210

เพิ่มเติมส่วนที่ขาดเพื่อให้เพียงพอต่อการใช้งาน 2) ด้านสะดวก ควรมีการจัดวางให้ง่ายต่อการค้นหา และการนำไปใช้งานเพื่อความปลอดภัยต่อการปฏิบัติงาน 3) ด้านสะอาด ควรมีการกำหนดผู้รับผิดชอบในแต่ละพื้นที่ 4) ด้านการสร้างมาตรฐาน ควรมีการกำหนดมาตรฐานให้เป็นลายลักษณ์อักษร มีการฝึกอบรม ติดตามประเมินผลแล้วปรับปรุงมาตรฐานให้ดียิ่งขึ้น และ 5) ด้านสร้างวินัย ควรมีการรณรงค์และประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง

คำสำคัญ: ประสิทธิภาพ, การขับเคลื่อนโครงการ, วัด ประชา รัฐ สร้างสุข, หลักการบริหารนิยธรรม 7, การมีส่วนร่วม

Abstract

The objectives of this research were 1) to study the relationship between Aparihaniyadhamma 7 and participation in driving based on the 5S; and 2) to propose guidelines for developing effectiveness of driving the temple, people and state for happiness creation project according to the 5S in Krok Phra District Nakhon Sawan Province. This research was the a mixed methods research consisting of the qualitative and quantitative research. For qualitative research, questionnaires were used with confidence value of .963 to the sample group selected by purposive sampling which was divided into 3 groups as follows: 100 monks, 100 government officials, and 200 general people from 35,451 people/monks. Statistics used in the research were frequency, percentage, mean, standard deviation. And Pearson's correlation coefficient. Qualitative research was done by in-depth interview with 20 key informants by using descriptive content analysis techniques. The results of the research were found that 1) the relationship between Aparihaniyadhamma and participation in driving temple, people and state for happiness creation project based on the 5S in Krok Phra District. Nakhon Sawan Province was a very high positive correlation (Pearson Correlation (r) = 0.912**); and 2) developing guidelines for the effectiveness of driving the temple, people and state for happiness creation project according to the 5S in Krok Phra District Nakhon Sawan Province should be carried out as follows: 1) on the cleaning up side, the excess should be removed and the broken part should be added to make it sufficient for use; 2) on organizing side, it should be arranged to make it easier to find and implementation for safety in operation; 3) on cleaning side, it should be assigned to responsible persons in each area; 4) on standardizing side, there should be written standards, training, monitoring,

evaluation and improvement of standards; and 5) on training and discipline side, there should be ongoing campaigns and public relations.

Keywords: Effectiveness, Driving Project, Temple-people-state for Happiness Creation, Aparihaniyadhamma 7, Participation

บทนำ

ปัจจุบันสังคมไทยกำลังเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และ วัฒนธรรมจึงทำให้ประชาชนเกิดความไม่เข้าใจปฏิบัติตนผิดเพี้ยนไม่อยู่ในศีลในธรรมขอประพฤติ ปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก ทำให้สังคมไทยเสื่อมจากศีลธรรมอันดีงามสังคมจึงมีพฤติกรรมขาดคุณธรรม และจริยธรรมกันมากขึ้น ประชาชนห่างไกลจากวัด พระสงฆ์ วัดและคณะสงฆ์ ไม่สามารถดำเนินการด้านรักษาความเรียบร้อยให้ดังงามได้ดังเช่น ในอดีตที่ผ่านมา จึงกระทบกระเทือนต่อความมั่นคงของชาติ ในที่สุดเป็นส่วนหนึ่งเหมือนกัน ที่เกี่ยวเนื่องด้วยการ พัฒนาวัดทางราชการและคณะสงฆ์ รวมถึงพุทธศาสนิกชนฝ่ายศรัทธาทั้งมวลควรช่วยกันพัฒนา กิจการคณะสงฆ์ และกิจการพระพุทธศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติความเป็นมาในการจัดทำแผน ยุทธศาสตร์สังคมไทยเป็นสังคมที่ยอมรับพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติเพราะคนไทยส่วนใหญ่ร้อยละ 90 นับถือพระพุทธศาสนาและได้รับการหล่อหลอม ด้วยหลักธรรมคำสอนทาง พระพุทธศาสนามายาวนานวิถีชีวิตของคนไทยจึงเกี่ยวโยงสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับ พระพุทธศาสนาแต่เมื่อสังคมโลกเปิดกว้างขึ้นทั้งในด้านสื่อสารมวลชนเศรษฐกิจ การเมืองและ วัฒนธรรมจึงเป็นเหตุผลสำคัญที่นำไปให้สังคมไทยก้าวไปสู่กระแสแห่งยุคโลกาภิวัตน์ ส่งผลให้ สังคมไทยต้องเผชิญกับวิกฤตในหลาย ๆ ด้าน กล่าวคือ ด้านการเมืองด้านเศรษฐกิจด้านสังคม และ ด้านสิ่งแวดล้อม จากภาวะวิกฤตด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นส่งผลกระทบต่อทั้งทางตรง และทางอ้อมต่อ พระพุทธศาสนาในว่าหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาจะเป็นสัจธรรมทันสมัยแต่องค์กรทาง พระพุทธศาสนาในประเทศไทยทำให้ต้องเกิดการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนาเพื่อรักษาศรัทธาใน พระพุทธศาสนาให้มั่นคง ทนต่อความเปลี่ยนแปลงของโลกเป็นที่พึงทางจิตใจ เป็นหลักในการดำเนิน ชีวิตได้อย่างแท้จริง ในครั้งอดีตที่ผ่านมาคณะสงฆ์อำเภอโกรกพระ ความเจริญทางการพัฒนาโดย ตลอดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเป็นวัดที่อยู่ในความศรัทธาของประชาชนในพื้นที่ และประชาชน พุทธศาสนิกชนทั่วไปตลอดมาสภาพปัญหาที่เห็นในปัจจุบันของวัดที่เห็นในปัจจุบัน คือ ศาลาการ เปรียญของวัดที่ใช้เป็นสถานที่ทำกิจกรรมของพระสงฆ์ เป็นศูนย์รวมของชุมชนที่มาใช้เป็นสถานที่จัด ประชุม และบำเพ็ญกุศลเป็นสถานที่ทำบุญในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา จึงเกิดความไม่เป็น ระเบียบในการจัดวางสิ่งของที่ไม่เป็นระเบียบ ไม่เป็นหมวดหมู่ตามที่ได้จัดไว้ให้แต่ต้น ดูแล้วจึงไม่ งามตาและค้นหาให้หยาบยืมได้ยาก นอกจากนั้น ยังมีปัญหาขยะสิ่งปฏิกูลและเป็นการหมักหมม ทำ ให้สิ่งมีชีวิตที่เป็นพาหะนำโรคมายู่อาศัยทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมาทั้งบริเวณห้องน้ำ ห้องพัสดุ ตลอดจน สถานที่ครัวไม่เป็นระเบียบเกิดความไม่งามตา ทำให้เกิดความไม่ถูกสุขลักษณะ ผู้ที่เข้ามา

ใช้บริการที่วัดยังไม่ตระหนักในการมีส่วนร่วมทำให้พื้นที่ในวัด สะอาด มีระเบียบเรียบร้อย และมีมาตรฐานกำกับการใช้งานพื้นที่โดยทุกคนมีส่วนร่วมในการจัดการนำความสะอาด เข้ามาจัดวางสิ่งของให้เป็นระเบียบหยิบใช้งานได้ง่าย

โครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขเป็นหนึ่งในโครงการที่มหาเถรสมาคมมีมติเห็นชอบในการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา ด้านสาธารณูปการ โดยมีจุดมุ่งหมายให้วัดเป็นสถานที่สัปปายะเหมาะสมกับการเรียนรู้เป็นศูนย์กลางของชุมชน และเป็นที่พักทางกาย จิตใจ และปัญญา ให้เหมาะสมตามบทบาทหน้าที่ของวัดและคณะสงฆ์ การพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่ร่มเย็นด้วยหลัก 5ส สะอาด สะดวก สะอาด สุขลักษณะ สร้างนิสัย ย่อมเกื้อกูลประโยชน์แก่พระภิกษุและประชาชนที่มาศึกษาธรรมะและปฏิบัติธรรมมีความสำคัญและเป็นประโยชน์อย่างมากต่อพุทธศาสนิกชนและสังคมไทย โดยโครงการดังกล่าวยึดหลักเพื่อจะปรับปรุงดูแลวัดโดยดำเนินการตาม 3 พันธกิจ 5 เครื่องมือ 7 แนวทางการดำเนินโครงการ 9 แนวทางการพัฒนา (พระสุธีรัตนบัณฑิต (สุทธิชัย อากาศโร) และพระมหาสุศักดิ์ อภินนโท, 2562) จากเหตุผลดังกล่าวผู้วิจัยคาดหวังว่า การขับเคลื่อนโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุขตามแนวทาง 5ส ในอำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์โดยการนำหลักการบริหารธรรม 7 และหลักการมีส่วนร่วม มาประยุกต์ใช้กับการดำเนินโครงการฯ จะมีประสิทธิภาพมากขึ้นเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับบริบทและปัจจัยเกื้อหนุน แต่ปัจจัยหลักที่ บวร คือ วัด บ้าน โรงเรียน ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เพื่อให้เกิดความรับรู้ เข้าใจซึ่งกันและกัน อนุเคราะห์ สงเคราะห์ ต่อกันไม่ผลักราะ ให้แก่กัน ดังนั้นผลที่ได้รับจากการนำผลการวิจัยไปปรับใช้และแก้ไข จะสามารถก่อให้เกิดความสุข ความสนุก ความสบาย ความสามัคคี ความสมดุล ความมีน้ำใจ เพื่อให้เกิดขึ้นในชุมชน ดังนั้นเมื่อชุมชนได้มีการขับเคลื่อนโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข ตามแนวทาง 5ส อย่างจริงจัง และผลพลอยได้ที่จะเกิดขึ้นกับชุมชนก็คือ ที่ให้เกิดสุขภาวะที่ของชุมชน และสามารถปรับตัวรับการเปลี่ยนแปลงของโลก อย่างไม่กลัวสิ่งใด

ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยได้รับแรงบันดาลใจ เพื่อทำการวิจัยเรื่องนี้ จากวิดีโอ (VDO) ที่ได้รับชมจากเฟสบุ๊ก (Facebook) วัดบันดาลใจ ที่ได้ดูโดยบังเอิญซึ่งสะท้อนให้เห็นปัญหาของสังคม และวัด ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยโครงการวัดบันดาลใจ เป็นโครงการต้นแบบของโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข ตามแนวทาง 5ส จึงทำให้ผู้เกิดความสนใจอยากนำโครงการดังกล่าว มาดำเนินโครงการในวัดและชุมชน และเพื่อพัฒนาและเป็นตัวอย่าง ต่อไป ด้วยเหตุดังที่กล่าวมาข้างต้น จึงทำให้ผู้วิจัยเลือกทำงานวิจัยเรื่องนี้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหลักการบริหารธรรม การมีส่วนร่วม และเครื่องมือ 5ส ต่อประสิทธิผลการบริหารวัดตามโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข ตามแนวทาง 5ส ของวัดในอำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์
2. เพื่อนำเสนอแนวทางในการพัฒนา ประสิทธิภาพการบริหารวัดตามโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข ตามแนวทาง 5ส ของวัดในอำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความวิจัยนี้เป็นการวิจัยแบบผสมวิธี (Mixed Method Research) ระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative research) และวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research) ดังนี้

1. การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยใช้การวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) จากแบบสอบถาม (Questionnaire) ที่มีค่าความเชื่อมั่น .963 กับกลุ่มตัวอย่างที่ได้กำหนดกลุ่มตัวอย่างที่ได้จากการเลือกแบบเจาะจง ออกเป็น 3 กลุ่มดังนี้ พระภิกษุ 100 รูป ข้าราชการ พนักงาน เจ้าหน้าที่ 100 คน และประชาชนทั่วไป 200 คน จากประชากร (Population) ได้แก่ 1) คณะสงฆ์อำเภอโกรกพระ จำนวน 26 วัด ในเขตปกครองทางคณะสงฆ์จำนวน 5 ตำบล มีพระสงฆ์จำนวน 190 รูป ข้าราชการ พนักงาน เจ้าหน้าที่ ในสังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่ลงนามในความร่วมมือ (MOU) ขับเคลื่อนโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข ตามแนวทาง 5ส จำนวน 10 หน่วยงาน รวมจำนวน 427 คน 3) ประชาชนในอำเภอโกรกพระแบ่งเป็น 9 ตำบล 65 หมู่บ้าน มีจำนวน 35,451 คน สถิติที่ใช้ในการวิจัย คือ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน

2. การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เพื่อสนับสนุนข้อมูลเชิงปริมาณ ที่ได้เลือกแบบเจาะจง จำนวน 20 รูปหรือคน ประกอบด้วย 1) พระสังฆาธิการ 2) เจ้าหน้าที่รัฐ 3) ผู้แทนชุมชน 4) นักวิชาการ 5ส เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก

สรุปผลการวิจัย

ผู้วิจัยสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. ความสัมพันธ์กับประสิทธิผลการขับเคลื่อนโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข ตามแนวทาง 5ส ในอำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ ผลการวิจัย พบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับประสิทธิผลการขับเคลื่อนโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข ตามแนวทาง 5ส ในอำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ ตามหลักการบริหารนิยธรรม 7 และหลักการมีส่วนร่วม ตามหลักการขับเคลื่อนตามแนว 5ส โดยภาพรวมมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติระดับ 0.01 โดยมีค่าความสัมพันธ์กันในลักษณะที่คล้ายกันเป็นคู่ เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละด้านพบว่าความสัมพันธ์ระหว่างหลักการบริหารนิยธรรม 7 และหลักการมีส่วนร่วม กับการขับเคลื่อนตามแนว 5ส ในเขตพื้นที่อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า ประสิทธิผลการขับเคลื่อนโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข ตามแนวทาง 5ส ในอำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ มีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับสูงมาก ($r = 0.912$)

2. แนวทางในการพัฒนา ประสิทธิผลการขับเคลื่อนโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข ตามแนวทาง 5ส ในอำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์

2.1 ด้านสะดวก พระภิกษุสามเณรและภาคีเครือข่าย ต้องทำข้อตกลง ทำความเข้าใจร่วมกันก่อนและหลังปฏิบัติงาน มีเจ้าหน้าที่จัดการดูแลสิ่งของให้เป็นระเบียบ และอำนวยความสะดวกแก่ผู้ที่เข้ามาใช้งาน มีป้ายบอกตำแหน่งสถานที่ต่าง ๆ อย่างชัดเจน ทุกคนต้องมีส่วนร่วม ในการทำกิจกรรม 5ส และควรดำเนินโครงการ 5ส อย่างจริงจังเพื่อให้สถานที่มีความสะอาด สงบ สะอาด รมรื่น และสัปปายะ

2.2 ด้านสร้างวินัย พระภิกษุสามเณรและภาคีเครือข่าย จะต้องร่วมกันสร้างวินัย ให้ทุกคนเคารพกฎ สร้างความเข้าใจร่วมกันเพื่อสร้างแรงจูงใจ ปฏิบัติตามยุทธศาสตร์ แนวทาง และพันธกิจ ของโครงการ ให้มีพระภิกษุหรือกรรมการคอยควบคุมดูแล นำหลัก 5ส มาปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ทั้งขณะทำกิจกรรม และในชีวิตประจำวัน

2.3 ด้านสะอาด พระภิกษุสามเณรและภาคีเครือข่ายจะต้องสะอาด โดยเปลี่ยนจากของที่ใช้แล้วทิ้ง มาเป็นของที่ใช้ประโยชน์ ทำปุ๋ยจากขยะอินทรีย์ แทนการเผาทิ้ง สิ่งของที่ยังใช้ได้ ไปมอบให้แก่ผู้ผู้อื่น ร่วมกันคัดแยกขยะเพื่อลดจำนวนขยะที่ไม่จำเป็น และนำสิ่งของเหลือทิ้งกลับมาใช้ใหม่

2.4 ด้านสะอาด พระภิกษุสามเณรและภาคีเครือข่าย จะต้องร่วมกันสร้างความสะอาด โดยจัดการขยะอย่างถูกวิธี โดยใช้หลัก 3R ใช้น้อย ใช้ซ้ำ นำกลับมาใช้ใหม่ ทุกคนมีส่วนร่วม ในการรักษาความสะอาด สร้างความรู้ความเข้าใจร่วมกัน ในการทำความสะอาด จัดกิจกรรม Big Cleaning Day และปฏิบัติตามแผนยุทธศาสตร์ โครงการ วัด ประชา รัฐ สร้างสุข เพื่อให้เป็นไปตามเป้าประสงค์ที่ได้กำหนดเอาไว้

2.5 ด้านสร้างมาตรฐาน พระภิกษุสามเณรและภาคีเครือข่าย วางแผนการปฏิบัติงาน ทั้งก่อนและหลัง ปลูกฝังมาตรฐานที่ตัวบุคคล และรักษามาตรฐานในตนเอง ปฏิบัติตาม 3ส เพื่อทำให้ติดเป็นนิสัย เป็นตัวอย่างที่ต่อครอบครัวและชุมชน และปฏิบัติตามคู่มือของโครงการ อันจะทำให้เกิดประโยชน์ต่อวัดและชุมชนต่อไป

อภิปรายผลการวิจัย

1. ความสัมพันธ์ระหว่างหลักอปริหานิยธรรม 7 และการมีส่วนร่วม กับหลักการขับเคลื่อนตามแนว 5ส ที่มีต่อประสิทธิผลการขับเคลื่อนโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข ตามแนวทาง 5ส ในอำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับประสิทธิผลการขับเคลื่อนโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข ตามแนวทาง 5ส ในอำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ โดยภาพรวมมีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 โดยมีค่าความสัมพันธ์กันในทางบวกหรือมีความสัมพันธ์กันในลักษณะที่คล้ายตามกันเป็นคู่ โดยภาพรวมมีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับสูงมาก ($r = 0.912^{**}$) เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละด้านการปฏิบัติตามหลักอปริหานิยธรรม 7 และการมีส่วนร่วมกับหลักการขับเคลื่อนตามแนว 5ส ของโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข ตามแนวทาง 5ส ในอำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า หลักอปริหานิยธรรม 7 กับหลักการขับเคลื่อนตามแนว 5ส มีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทาง

สถิติระดับ ($r = 0.01$) ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระคำรณ อติภโท (ทองน้อย) และพระครูนิวิฐศีลขันธ (2563) พบว่า ด้านการรับรู้มุมมองที่เหมือนกันควรมีการ ร่วมพูดคุย ประสานงาน กำหนดราคา และการป้องกันโรคระบาด ด้านสร้างความคิดร่วมกันควรมีจัดทำข้อมูลเพื่อเปรียบเทียบผลผลิต บันทึกข้อมูลการผลิต ต้นทุน เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหา ด้านรับผลประโยชน์ร่วมกันควรมีการส่งเสริมให้ผู้ปลูกชาได้มีสิทธิแสดงความคิดเห็น มีการจัดทำกฎระเบียบ แปรรูป และขอให้ภาครัฐเข้ามาส่งเสริม ด้านการมีส่วนร่วมในเครือข่ายควรมีโอกาสในการเลือกผู้นำกลุ่ม ร่วมกำหนดกฎระเบียบ และร่วมคัดเลือกคณะกรรมการบริหาร ด้านมีความสามัคคีกันในเครือข่าย ควรมีการเคารพซึ่งกันและกัน นอบน้อมให้เกียรติกัน แนะนำวิธีการแก้ไขปัญหา ด้านการพึ่งพากันในการรักษาระบบนิเวศน์ มีการกำหนดเป้าหมาย จัดตลาดและรับรู้ข้อมูลข่าวสาร และด้านการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันในเครือข่าย ควรมีการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ให้ภาครัฐเข้ามาแนะนำหาแนวทางใหม่ ๆ และควรมีการแชร์ประสบการณ์ดี ๆ หรือใหม่ ๆ ให้แก่กันและกัน และสอดคล้องกับงานวิจัยของสริญญา จินประชา (2560) พบว่า ทฤษฎีการมีส่วนร่วม มีความสัมพันธ์กับการขับเคลื่อนตามแนว 5ส ทุกด้าน คือ 1) มีส่วนร่วมในการปฏิบัติกิจกรรมและมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการทำกิจกรรม 5ส. คิดเป็นร้อยละ 93.75 2) มีส่วนร่วมในการตัดสินใจทำกิจกรรม 5ส. คิดเป็นร้อยละ 81.25 3) ส่วนร่วมในการประเมินผลกิจกรรม 5ส. คิดเป็นร้อยละ 75 พบถึงปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะเพื่อนำมาปรับปรุงให้กิจกรรม 5ส. ประสบความสำเร็จตามที่ตั้งไว้

2. แนวทางในการพัฒนาประสิทธิผลการบริหารวัดตามโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข ตามแนวทาง 5ส ของวัดในอำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ ประกอบด้วย

2.1 ด้านสร้างวินัย คือ การสร้างแรงจูงใจให้แก่ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการ เช่น การนำเสนอตัวอย่างให้เห็นถึงผลดีที่ได้รับจากการทำ 5ส ซึ่งการดำเนินโครงการทุกครั้งต้องมีการตรวจประเมินทุกครั้งและ ชี้จุดบกพร่อง เพื่อสามารถปรับปรุงแก้ไขในครั้งต่อไป ซึ่งการทำ 5ส นี้ต้องมีความรักความเข้าใจ โดยการสร้างบรรยากาศที่ดีให้ทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการเพื่อพัฒนาวัดเห็นวัดของทุกคน ไม่ใช่วัดของพระเพียงอย่างเดียว เป็นวัดที่ให้ความรู้ หลักธรรมและการปฏิบัติธรรม และพัฒนาวัดให้เป็นวัดสัปปายะ ที่เอื้ออำนวยต่อการปฏิบัติธรรม มีความร่มรื่น สงบ ร่มเย็นซึ่งเหล่านี้เป็นเป้าประสงค์ของโครงการวัดประชารัฐสร้างสุข ตามแนวทาง 5ส ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสุพิศ แพงสี (2560) พบว่า การประเมินผลการทำกิจกรรม 5ส ผู้บริหารควรมีแนวคิดในการสร้างนิสัยของพนักงานให้มีความรู้สึที่ดีต่อการทำงานมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระสมบุญ จันกองมี (2561) พบว่า ได้มีเกณฑ์ชี้วัดด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม และการเรียนรู้เชิงพุทธควบคู่กัน

2) ด้านสะดวก คือ การจัดวางสิ่งต่าง ๆ ให้ง่ายต่อการค้นหา และการนำไปใช้งาน และการจัดเก็บให้มีความสะดวกต่อการนำไปใช้งาน ซึ่งสิ่งนี้กำจัดความสูญเปล่าในด้านการจัดกิจกรรมด้านต่าง ๆ โดยมีภาคีเครือข่ายเข้ามาร่วมทำกิจกรรมด้วยซึ่งการ ทำ ส ที่ 2 คือ สะดวกนี้สามารถเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน สถานที่ทำงานมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ซึ่งการปฏิบัติตามด้าน สะดวกนี้ ภาคีเครือข่ายต้องมีส่วนร่วมทำความเข้าใจร่วมกัน รู้ระบบสิ่งที่เกี่ยวข้อง

อย่างชัดเจน คือการจัดวางสิ่งต่าง ๆ ให้คั่นห่างง่ายสะดวกต่อการใช้งาน และแยกสิ่งต่าง ๆ เป็นหมวดหมู่อย่างชัดเจน มีการประชาสัมพันธ์ และการจัดหมวดหมู่และติดป้ายให้ทราบอย่างชัดเจน และสุดท้ายมีการตรวจสอบ และดูแลอำนวยความสะดวกต่อผู้เข้ามาใช้บริการซึ่งทำให้งานที่กระทำอยู่นั้น มีประสิทธิภาพมากขึ้น มีความปลอดภัย สามารถมองเห็นสิ่งผิดพลาดที่อาจจะเกิดขึ้นขณะปฏิบัติงานอีกด้วย ซึ่งผลที่ได้คือ สถานที่ มีความสงบ และร่มรื่น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ชัชวาล รวยล้ำเลิศ (2553) พบว่า การจัดวางสิ่งของที่จำเป็นให้ง่ายต่อการหยิบใช้ ให้รู้ได้ทันทีว่าอยู่ที่ใดของครัวเรือนและหมู่บ้านคือการเก็บของใช้ให้เป็นระเบียบและแบ่งหน้าที่ของสมาชิกในบ้านเรือนเพื่อแบ่งเบาภาระซึ่งกันและกัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสันติภาพ รอดสถิตย์ (2554) พบว่า ความร่วมมือจากภายนอก บ้าน วัดและโรงเรียนประสานความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน ด้านผู้นำบ้าน วัด และโรงเรียนแสดงให้เห็นถึงความทุ่มเทและเอาใจใส่ในการส่งเสริมด้านการเห็นประโยชน์ส่วนรวม คนในชุมชนเห็นถึงประโยชน์ที่ตนเองและชุมชนจะได้รับจากความร่วมมือและเข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสุพิศ แพงสี (2560) พบว่า ด้านการที่กิจกรรม ควรมีการทำกิจกรรม 5ส อย่างต่อเนื่องและมีการประเมินผล

2.3 ด้านสะสาง การกำจัดสิ่งที่ไม่จำเป็นออกจากสถานที่ เวลาเราปฏิบัติงาน โดยคัดแยก ขยะหรือสิ่งของ ที่ต้องทิ้ง สามารถขายได้ ซ่อมแซมได้ นำไปสร้างนวัตกรรม นำไปทำเป็นปุ๋ย เพื่อลดปัญหาขยะที่มีจำนวนมากจนเกินไปทำให้ยากต่อการจัดการ ซึ่งปัจจุบันวัดหลายๆวัดได้เปลี่ยนจากการถวายพวงหรีด มาเป็นสิ่งของที่ใช้ได้ แทนพวงหรีดที่ใช้แล้วทิ้ง เพื่อลดปัญหาขยะที่จะเกิดขึ้น หรือเครื่องใช้ไฟฟ้าที่เสียยกก็นำไปซ่อมแล้วนำกลับมาใช้ใหม่ หรือมอบให้แก่ผู้ยากไร้ ดังเช่นข้าวสาร ที่ศรัทธาสาธุชน ผู้เลื่อมใส ได้นองนำสังฆทาน มาถวายแก่พระภิกษุซึ่งของบางอย่างที่มีมากจนเกินไป พระภิกษุก็นำมาแจกจ่ายให้แก่ญาติโยม หรือจำหน่ายเพื่อนำปัจจัยที่ได้มาซื้อสิ่งของที่ยังขาดเหลือหรือจำเป็นต่อทางวัดอีกทางหนึ่งด้วย ซึ่งมีขั้นตอนดังต่อไปนี้ 1) สำรวจสิ่งของและขั้นตอนว่าพอดีต่อการใช้งานหรือไม่ 2) แยะแยะสิ่งของและขั้นตอนการทำงานโดยจำแนกเป็นสิ่งที่จำเป็นและไม่จำเป็น 3) จัดส่วนเกิน หากสิ่งของนั้นเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นแต่ยังใช้งานได้ ให้จำหน่ายหรือนำกลับมาใช้ใหม่หรือไปให้ผู้อื่นใช้งานแต่หากสิ่งของนั้นใช้งานไม่ได้แล้วให้นำไปจำหน่ายหรือไปทิ้งอย่างถูกวิธี 4) เพิ่มเติมส่วนที่ขาด สิ่งของที่จำเป็นแต่ยังไม่มี ต้องจัดหามาให้เพียงพอต่อการใช้งาน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระเมธีธรรมาจารย์ และพระมหาสุทิตย์ อากาศโร (2558) พบว่า กระบวนการจัดการ การบำรุงรักษา การอนุรักษ์ การจัดการของเสีย การทำความสะอาด รวมไปถึงการจัดการสภาพแวดล้อมทั่วไปอยู่ในระดับต่ำ ต่อมาเมื่อมีการศึกษาและพัฒนา ร่วมกันทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อมใหม่ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระสมุห์ธนภุต ขนติพโล (สมบุรณ์) (2560) พบว่า หากมีการจัดการระบบนิเวศและการมีส่วนร่วมของประชาชนที่เหมาะสมย่อมทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้

2.4 ด้านสร้างมาตรฐาน การดำเนินโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข นั้น ผู้ปฏิบัติ ต้องมีการดำเนินการตาม คู่มือการปฏิบัติงานตามแผนยุทธศาสตร์ พันธกิจ ของโครงการ และต้องมีการตกลง ร่วมลงนามรับทราบกับภาคีเครือข่าย โดยกำหนดมาตรฐานให้เป็นลายลักษณ์อักษร ผูกอบรม ติดตามประเมินผล สร้างแรงจูงใจในผู้ปฏิบัติกิจกรรม 5ส ในการปฏิบัติงาน และปรับปรุง มาตรฐานให้ดียิ่งขึ้น ซึ่งการสร้างมาตรฐานนั้นต้องมีมาตรฐานร่วมกัน คือมาตรฐานกลาง ที่ได้ทำ ข้อตกลงร่วมลงนาม และรับทราบโดยทั่วกัน เพื่อเป็นเครื่องมือในการปฏิบัติงานที่ถูกต้องต่องานนั้น ๆ ดังนั้นการสร้างมาตรฐานได้ดีแค่ไหนนั้นจะเป็นตัวบ่งชี้ว่า การทำ 5ส ในองค์กรของท่านมีการ ปฏิบัติจริงจังมากน้อยเพียงใด โดยการตรวจประเมินอยู่เป็นประจำ เพื่อหาข้อผิดพลาดและนำมา ปรับปรุงแก้ไขซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาวชิษฐ ญาณโร (2559) พบว่า หลักการ ดำเนินงาน ตามหลักพันธกิจทั้ง 4 ด้าน และการดำเนินงานก็มีประสิทธิผลตามเป้าหมายโดยการ กำหนดเป้าหมายการดำเนินงานที่ชัดเจน และมีการดำเนินงาน ติดตามผล ประเมินผล สอดคล้อง กับงานวิจัยของประทีป พิษทองกลาง (2561) พบว่า วัดควรอยู่ในฐานะที่เป็นศาสนสถานเพื่อปฏิบัติ ธรรม บำเพ็ญศาสนกิจ ศาสนพิธีทำให้เกิดความสงบเย็นใจ มากกว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ มากกว่าการท่องเที่ยวเพื่อหาความสุขที่ผูกติดกับรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส แต่ควรเน้นที่ความสงบ เย็นใจจากการเข้าวัด ปฏิบัติธรรม เพื่อให้เกิดความสุขภายในที่สัมพันธ์กับความรู้จักทางจิตใจ ความ สงบภายในและการเรียนรู้ชีวิต

2.5 ด้านสะอาด การทำความสะอาด อาคารสถานที่และอื่น ๆ อยู่เป็นประจำให้มี สภาพพร้อมใช้งานอยู่เสมอ ซึ่งการปฏิบัติ ส3 คือ ส สะอาดนี้มีส่วนช่วยในการสร้างความปลอดภัย จากสิ่งที่มีผิดพลาดเพราะมองไม่เห็นสิ่งผิดพลาดนั้นได้ ซึ่งการทำความสะอาดสามารถ ตรวจสอบสิ่ง ผิดปกติควบคู่ไปพร้อมกับการทำความสะอาด เพื่อปรับปรุงและแก้ไข และการทำความสะอาดที่ดี ที่สุดนั้นเริ่มจากการลดสิ่งที่ทำให้สกปรก เช่น ขยะ ควรมีการใช้วัสดุที่ สามารถนำกลับมาใช้ใหม่ได้ หลาย ๆ ครั้งเช่นเปลี่ยนจากถุงพลาสติกมาเป็นถุงผ้า เปลี่ยนจากกล่องโฟมเป็นปีนโต หรือปรับปรุง พฤติกรรมให้มีความรับผิดชอบต่อขยะของตนเอง ทิ้งให้ถูกที่ใช้วัสดุที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และ ให้ทุกคนในชุมชนได้มีส่วนร่วมทำ กิจกรรม บิ๊กคลีนนิ่งเดย์ (Big Cleaning Day) อาทิตย์ละครั้ง โดย มีการตรวจสอบก่อนทำและหลังทำอยู่เสมอ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระสมบุญ จันกองมี (2561) พบว่า โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ จิตอาสา วิถีพุทธ การฝึกสมาธิ และการดูแลสุขภาพ การ รักษาความสะอาดและมีวินัยในตัวเองมาเป็นเครื่องมือให้เกิดการพัฒนา ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัย ของชัชวาล รวยล้ำเลิศ (2553) พบว่า ทำความสะอาดอย่างสม่ำเสมอมีการจัดตารางในการทำความสะอาดในบ้านเรือน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของอรอำไพ สามขุนทด (2560) พบว่า การจัดวางสิ่ง ปลูกสร้างให้เหมาะสม สวยงาม รักษาทรัพยากร สภาพแวดล้อม มีประโยชน์ที่ดีต่อการปฏิบัติธรรม

องค์ความรู้ใหม่

ผู้วิจัยได้รับความรู้จากการวิจัยครั้งนี้ คือ ทำให้ทราบถึง ระดับประสิทธิผลการบริหารวัด ตามโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข ตามแนวทาง 5ส ของวัดในอำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์

ตลอดถึงปัญหา และอุปสรรคและข้อเสนอแนะ ซึ่งจะนำไปสู่แนวทางในการพัฒนาโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข ตามแนวทาง 5ส ให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจสืบไป สามารถสรุปเป็นแผนภาพองค์ความรู้ได้ ดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่ที่ได้รับจากการวิจัย

ประสิทธิผลการขับเคลื่อนโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข ตามแนวทาง 5ส ในอำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ ทั้ง 5 ด้านทำให้เกิดแบบแผนในการดำเนินโครงการฯ ทำให้ วัด บ้าน

ราชการ (บวร) เกิดความสามัคคีในชุมชน มีความเข้าใจในการปฏิบัติงานและเมื่อปฏิบัติงานก็จะออกมาอย่างหน้าฟุ้งพอใจ สร้างความรู้ความเข้าใจเกิดเป็นชุมชน ที่มีความสะดวกจากการบริหารจัดการขยะโดยทุกคนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ เกิดความมีระเบียบ แบบแผนลดความขัดแย้งในชุมชนเป็นสร้างสุข ชุมชนหน้าอยู่อาศัย สร้างสุขภาวะอันดีในชุมชน และพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต อันจะทำให้เกิดการสร้างรายได้ในชุมชน เกิดการสร้างงานสร้างรายได้ จนเป็นต้นแบบของสังคม

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. คณะสงฆ์อำเภอโกรกพระ ควรมีนโยบายให้ทุกวัดสร้างวินัย ที่วัด บ้าน และราชการ โดยผ่านการดำเนินโครงการ วัด ประชา รัฐ สร้างสุข ตามแนวทาง 5ส อย่างจริงจัง ให้เกิดรูปธรรม
2. คณะสงฆ์อำเภอโกรกพระ ควรมีนโยบายให้ทุกวัดสร้าง ต่อเติมและปฏิบัติ โดยสร้างสภาพแวดล้อมที่ดี มีสิ่งอำนวยความสะดวกอย่างเหมาะสม อันจะส่งผลให้การดำเนินโครงการของทุกภาคส่วนมีประสิทธิภาพในการดำเนินโครงการที่เพิ่มมากขึ้น
3. คณะสงฆ์อำเภอโกรกพระ ควรมีนโยบายให้ทุกวัดจุดศูนย์กลางการให้ความรู้ เรื่องการจัดการขยะ การจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อม และการนำสิ่งของเหลือใช้มาสร้างมูลค่าเพิ่ม
4. คณะสงฆ์อำเภอโกรกพระ ควรมีนโยบายให้ทุกวัด หรือประชาสัมพันธิให้เกิดความตื่นตัวอยากที่จะพัฒนาวัด และ ชุมชน โดยผ่านการดำเนินโครงการ วัด ประชา รัฐ สร้างสุข ตามแนวทาง 5ส ทั้งในด้านการวางแผนการทำงาน การสร้างมาตรฐาน สร้างความเข้าใจที่ดีต่อตนเองและชุมชน
5. คณะสงฆ์อำเภอโกรกพระ ควรมีนโยบายให้ทุกวัด สร้างความสะดวก โดยมีวัด และชุมชนเป็นต้นแบบ เพื่อให้การดำเนินโครงการ วัด ประชา รัฐ สร้างสุข ตามแนวทาง 5ส สัมฤทธิ์ผลตามเป้าประสงค์ที่กำหนดไว้

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

1. วัดทุกวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์อำเภอโกรกพระ ควรสร้างวินัย ในวัดของตน และส่งเสริมการสร้างวินัยในบุคคลชุมชนและ ชำราชการ โดยผ่านการดำเนินโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข ตามแนวทาง 5ส อย่างจริงจัง ให้เกิดรูปธรรม
2. วัดทุกวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์อำเภอโกรกพระ ควรสร้างสภาพแวดล้อมที่ดี มีสิ่งอำนวยความสะดวกอย่างเหมาะสม อันจะส่งผลให้การดำเนินโครงการ ของทุกภาคส่วนมีประสิทธิภาพในการดำเนินโครงการที่เพิ่มมากขึ้น
3. วัดทุกวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์อำเภอโกรกพระ ควรพัฒนาให้วัดเป็นจุดศูนย์กลางการให้ความรู้เรื่องการจัดการขยะ การจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อม และการนำสิ่งของเหลือใช้มาสร้างมูลค่าเพิ่ม

4. วัดทุกวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์คณะสงฆ์อำเภอโกรกพระ ควรประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนเกิดความตื่นตัวอยากที่จะพัฒนาวัด และ ชุมชน โดยผ่านการดำเนินโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข ตามแนวทาง 5ส ทั้งในด้านการวางแผนการทำงาน การสร้างมาตรฐาน สร้างความเข้าใจที่ดีต่อตนเองและชุมชน

5. วัดทุกวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์คณะสงฆ์อำเภอโกรกพระ ควรมีความสะอาดเป็นต้นแบบ เพื่อให้การดำเนินโครงการ วัด ประชา รัฐ สร้างสุข ตามแนวทาง 5ส สัมฤทธิ์ผลตามเป้าประสงค์ที่ได้กำหนดไว้

เอกสารอ้างอิง

- ชัชวาล รวยล้ำเลิศ. (2553). *แนวทางการพัฒนาตามหลัก 5ส. ของหมู่บ้านผาเกะแจ้ ตำบลพบพระ อำเภอพบพระ จังหวัดตาก*. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชายุทธศาสตร์การบริหารและการพัฒนา). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร.
- ประทีป พิษทองกลาง (2562). วัดงาม นามมงคล: แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงศาสนาของวัดนามมงคล ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารภาษา ศาสนา และวัฒนธรรม*, 7(1), 212-242.
- พระคาร์ณ อติภทโท (ทองน้อย) พระครูนิวิฐศีลขันธ. (2563). การบริหารจัดการเชิงเครือข่าย เศรษฐกิจชุมชนของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าว ตามหลักการบริหารนิยธรรมในเขตเทศบาลตำบลทุ่งน้อย อำเภอโพทะเล จังหวัดพิจิตร. *วารสารวิจัยวิชาการ*, 3(2), 27-40.
- พระเมธีธรรมอาจารย์ และพระมหาสุทิตย์ อาภากรโ. Eco-town: การพัฒนาระบบการจัดการสิ่งแวดล้อม เชิงนิเวศวิทยา พระพุทธศาสนาของวัดในกรุงเทพมหานคร. *วารสารวิชาการธรรมทรรศน์*, 18(2), 245-254.
- พระวิศิษฐ์ ปญญารโ (ปานจันทร์). (2559). *ประสิทธิผลการดำเนินงานตามพันธกิจของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระสมบุญ จันกองมี. (2561). *การศึกษาระบบการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดเขาวง อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี*. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระสมุห์ธนกฤต ขนติโปล (สมบุญ). (2560). *การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการน้ำเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ: กรณีศึกษาเขื่อนวชิราลงกรณ์*. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พระสุธีรัตนบัณฑิต (สุทิตย์ อาภากรโร) และพระมหาชุตีภัก อภินันโท. (2562). *แผนยุทธศาสตร์และแนวทางการปฏิบัติโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข พ.ศ.2561-2565*. นนทบุรี: นิติธรรมการพิมพ์.
- สรินญา จีนประชา. (2560). *ทัศนคติ แรงจูงใจ การมีส่วนร่วมของบุคลากรในการดำเนินกิจกรรม 5 ส ขององค์การบริหารส่วนจังหวัดชลบุรี*. (งานนิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาบริหารธุรกิจ สำหรับผู้บริหาร). วิทยาลัยพาณิชยศาสตร์: มหาวิทยาลัยบูรพา.
- สันติภาพ รอดสถิต. (2554). *แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนเมืองโดยใช้ความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียน*. *วารสารอิเล็กทรอนิกส์ทางการศึกษา*, 11(4), 542-555.
- สุพิศ แพงสี. (2560). *แนวทางการพัฒนากิจกรรม 5ส ของบริษัท NEIS ประเทศไทย จำกัด จังหวัดชลบุรี*. (งานนิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาบริหารธุรกิจ สำหรับผู้บริหาร). วิทยาลัยพาณิชยศาสตร์: มหาวิทยาลัยบูรพา.
- อรอำไพ สามขุนทด. (2560). *แนวทางการจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรม*. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

